

“Hoge kwaliteit, zo goed als nieuw”: tweedehands wapens uit Nederland

Campagne tegen Wapenhandel, maart 2014

Mark Akkerman

Campagne *tegen* Wapenhandel

Anna Spenglerstraat 71
1054 NH Amsterdam
tel/fax 020 6164684

info@stopwapenhandel.org
bank 39.04.07.380
www.stopwapenhandel.org

De Campagne tegen Wapenhandel is een onafhankelijke stichting die onderzoek doet, campagne voert en het maatschappelijk debat over wapenhandel en wapenproductie stimuleert. Deskundig, betrokken en effectief.

De Campagne tegen Wapenhandel is voor haar werk afhankelijk van giften. Help mee met een gift op rekening NL11 TRIO 0390 4073 80 tnv Campagne tegen Wapenhandel te Amsterdam.

Foto voorpagina: *afgestoten materieel in opslagloods bij Vriezenveen*

Colofon

Uitgave: Campagne tegen Wapenhandel, maart 2014

Auteur: Mark Akkerman

Met dank aan Wendela de Vries, Frank Slijper, Jan Meijer, Kees Kalkman

Deze publicatie kwam tot stand met financiële steun van Oxfam Novib.

Inhoudsopgave:

Inleiding	4
Omvang	5
Bestemmingslanden	7
Rol parlement bij verkoop	12
In de etalage	14
Opbrengsten voor aankopen	16
Rol bedrijven	17

Inleiding

De afgelopen jaren heeft Defensie, mede als gevolg van bezuinigingen, een grote hoeveelheid wapens in de etalage gezet. Daarmee is het wereldwijd bepaald geen uitzondering. Omdat er tegelijkertijd sprake is van een teruglopende vraag, stagneert de daadwerkelijke verkoop.¹ De overheid is zowel verkoper als exportcontroleur, en moet daarmee als belanghebbende haar eigen transacties aan de ethische wapenexportrichtlijnen toetsen. Dat roept vragen op, zeker nu Defensie heeft aangegeven dat voor een aantal nieuwe investeringen opbrengsten van verkoop van materieel nodig zijn.²

Naast een update van verkopen, afgeketste verkopen en te koop staand materieel, wordt in dit rapport aandacht besteedt aan de samenhang tussen verkoopopbrengsten en nieuwe materieelaankopen, de rol van het parlement en de betrokkenheid van bedrijven in het proces van verkoop en levering.

¹ Tweede Kamer, Wijziging van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie voor het jaar 2013 - Lijst van vragen en antwoorden, 33640X - nr. 3, 25 juni 2013

² Ministerie van Defensie, Behoeftestelling project MALE UAV - brief aan de Tweede Kamer, BS2011032025, 14 december 2011

1. Omvang

Van alle exportvergunningen van 2010 zijn er 22 met een waarde van 10 miljoen euro of meer. De grootste – bijna 100 miljoen euro – is voor aan Chili verkochte F-16s.

De verkoop van afgestoten defensiematerieel maakt een substantieel deel uit van de totale Nederlandse wapenexport. Van 2007 tot en met 2012 komt ongeveer 6,8% van de totale wapenuitvoer voor rekening van de overheid. Dit is een fors lager percentage dan in de periode 2003-2006, toen het om ruim 35% ging (1,46 miljard euro op een totale vergunningwaarde van 4,10 miljard euro). Dit kwam vooral door een aantal grote verkopen van ondermeer tanks, fregatten en vliegtuigen. Chili en Jordanië waren toen, net als nu, belangrijke afnemers.³

In 2012 maakte de regering zich enigszins zorgen over de achterblijvende verkopen. Defensie schreef daarover in de begroting: “Als gevolg van de economische crisis bieden verkopers meer materieel aan en kunnen kopers op de markt voor defensiematerieel minder besteden.”⁴ Een aantal omvangrijke orders in 2013 en 2014 heeft echter weer een forse stijging van de inkomsten opgeleverd. Zo werd in de zomer van 2013 de verkoop van F16's en lucht-grondraketten aan Jordanië aangekondigd. Met deze deal zou tussen de 100 en 150 miljoen euro gemoeid zijn.⁵

Begin 2014 bevestigde Defensie ook eerdere berichten over een grootschalige verkoop van Leopard 2A6-tanks aan Finland. Met de verkoop wordt zo'n 200 miljoen euro verdiend, dat als directe aanvulling aan het defensiebudget wordt toegevoegd.⁶ De tanks worden tot en met 2019 in gedeelten overgedragen.⁷

Contractwaarde verkoop overtollig defensiematerieel (2007-2012)		
Jaar	Waarde contracten verkoop overtollig defensiematerieel	Totale vergunningwaarde exporten
2007	ca. 93 miljoen euro	ca. 874 miljoen euro
2008	ca. 90 miljoen euro	ca. 1258 miljoen euro
2009	ca. 110 miljoen euro	ca. 1410 miljoen euro
2010	ca. 95 miljoen euro	ca. 1047 miljoen euro
2011	ca. 12 miljoen euro	ca. 715 miljoen euro
2012	ca. 25 miljoen euro	ca. 941 miljoen euro
Totaal (2007-2012)	ca. 425 miljoen euro	ca. 6245 miljoen euro

Bron: Ministerie van Economische Zaken, Jaarrapportages wapenexportbeleid (2007-2011)

³ Mark Akkerman, Wereldwijd leverbaar; Handel in overtollige Nederlandse wapens, Campagne tegen Wapenhandel, november 2007

⁴ Tweede Kamer, Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie voor het jaar 2012 – Memorie van Toelichting, 33000X – nr. 2, september 2011

⁵ Volkskrant, 'Oude F16's voor ruim 100 miljoen naar Jordanië', 13 juni 2013; Ministerie van Defensie, Wapenexportbeleid – brief aan de Tweede Kamer, 22054 – nr. 232, 25 september 2013

⁶ Novum, Verkoop tanks aan Finland rond, 14 januari 2014; Matthew Smith, Finland to buy used Leopard 2A6 main battle tanks from Netherlands, Jane's Defence Weekly, 19 January 2014

⁷ Ministerie van Defensie, Finland koopt Leopard-tanks, 14 januari 2014

Gezien de onzekere markt zijn de begrote opbrengsten uit materieelverkoop voor de komende vijf jaar optimistisch te noemen. Daarbij moet wel aangetekend worden dat een deel van deze begrote opbrengsten bestaat uit “(zekere) opbrengsten van termijnbedragen van reeds gesloten contracten”.⁸

In de loop van 2013 stelde Defensie de raming van verwachte inkomsten voor de komende jaren naar beneden bij.⁹ In de periode 2014-2018 zou nu in totaal 636 miljoen euro binnengehaald moeten worden. Er wordt mogelijk een hogere opbrengst verwacht doordat “als gevolg van de in de nota 'In het belang van Nederland' aangekondigde maatregelen” meer materieel in de verkoop gaat.¹⁰

⁸ Tweede Kamer, Wijziging van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie voor het jaar 2013 – Lijst van vragen en antwoorden, 33640X – nr. 3, 25 juni 2013; Zo bedroegen de verkoopopbrengsten in 2011 en 2012 respectievelijk 201 en 170 miljoen euro, terwijl de waarden van de gesloten verkoopcontracten slechts 12 en 25 miljoen euro waren.

⁹ Tweede Kamer, Wijziging van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie voor het jaar 2013 – Lijst van vragen en antwoorden, 33640X – nr. 3, 25 juni 2013

¹⁰ Tweede Kamer, Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie voor het jaar 2014 – Memorie van Toelichting, 33750X – nr. 2, september 2013

2. Bestemmingslanden

Toen tijdens de 'Arabische Lente' bleek dat zowel in Bahrein als in Egypte Nederlandse tweedehands wapens ingezet werden om het protest van de bevolking de kop in te drukken ontstond commotie in de Tweede Kamer.¹¹ Ten tijde van de leveranties achtte de regering de kans op inzet tegen de eigen bevolking nog “niet reëel”.¹² Naar aanleiding van deze pijnlijke incidenten beloofde de regering beterschap.¹³

De testcase volgde snel met de uiteindelijk mislukte pogingen om Leopard-tanks aan Indonesië te verkopen. De tabel op de pagina 10 geeft een overzicht van de belangrijkste verkopen van afgestoten wapens sinds 2007. Een aantal van de meer controversiële leveranties worden hieronder kort toegelicht.

JORDANIË

Jordanië is een grootafnemer van afgestoten Nederlands materieel. Het kocht de afgelopen jaren vliegtuigen, pantservoertuigen en houwitsers. Dit ondanks het feit dat het land in een zeer onrustige regio ligt en kampt met interne spanningen. Ook de mensenrechtensituatie is een bron van zorg, aldus Amnesty International en Human Rights Watch.¹⁴

In februari 2014, toen de verkoop van ondermeer F16's en pantservoertuigen in de Tweede Kamer besproken werd, vroeg Jasper van Dijk van de SP om aandacht voor de “regionale situatie [die] zeer volatiel [is]”, daarbij heeft de “crisis in Syrië [...] steeds meer spillover naar andere landen in de regio.”¹⁵

Dat geldt zeker voor Jordanië, dat de CIA toestaat op haar grondgebied Syrische rebellen te trainen.¹⁶ Het land wordt door zowel de VS als Saoedi-Arabië gebruikt als doorvoerland om opstandelingen te bewapenen.¹⁷

In zo'n situatie is het zeer onverstandig om extra wapens die kant op te laten gaan. Als Jordanië verder betrokken zou worden in de Syrische oorlog, is de aanwezigheid van zware Nederlandse wapens een extra risicofactor voor escalatie.

Minister Timmermans schatte de situatie optimistischer in: “De levering zal niet leiden tot een verstoring van de machtsverhoudingen in de regio”, zei hij in een debat met de Tweede Kamer in februari 2014.

En hoewel hij erkende dat het met de mensenrechten “niet perfect” gesteld is, vond hij dat “niet te verwachten is dat de overdracht van dit materieel gevolgen zal hebben voor de mensenrechtensituatie in Jordanië

¹¹ Martin Broek, Rapport wapenexportvergunningen naar Arabische landen en Iran 2004-2009, 2011

¹² Frank Slijper, Wapenhandel met dictators, Vredesmagazine, nr. 2, 2011

¹³ NOS, Bleker: strengere regels wapenexport, 24 maart 2011

¹⁴ Amnesty International, Annual Report 2013, 2013; Human Rights Watch, World Report 2014, 2014

¹⁵ Tweede Kamer, Concept-verslag AO Wapenexportbeleid 5 februari 2014, februari 2014

¹⁶ Lolita C. Badlor, US officials: US considers training Syria rebels, AP, 5 September 2013; Raf Sanchez, First Syria rebels armed and trained by CIA 'on way to battlefield', Telegraph, 3 September 2013

¹⁷ Maria Ab-Habib and Stacy Meichtry, Saudis agree to provide Syrian rebels with mobile antiaircraft missiles, Wall Street Journal, 14 February 2014

of voor de interne verhoudingen.”¹⁸ Deze wel vaker gebruikte redenering gaat voorbij aan het feit dat elke wapenleverantie aan onderdrukkende regimes de machtspositie van deze regimes en de rol van de krijgsmacht daarin versterkt, maar het is bovendien de vraag of deze wel steek houdt. Amnesty International schreef in zijn jaarrapport 2013: “De veiligheidstroepen gebruikten excessief geweld en arresteerden honderden vreedzame en andere betogers die opriepen tot hervormingen. De autoriteiten hielden vast aan strikte beperkingen op de vrijheid van meningsuiting, vereniging en vergadering.” Ook is er sprake van oneerlijke rechtszaken en marteling van gedetineerden.¹⁹

Een aarzelende aanzet tot politieke hervormingen rond het uitbreken van de Arabische lente werd al snel weer teruggedraaid. De koning heeft, ondanks het bestaan van een gekozen parlement, in feite de absolute macht in het land.²⁰

Bram van Ojik, fractievoorzitter van GroenLinks, keerde zich dan ook tegen een begin 2013 aangekondigde verkoop: “Dit kabinet besluit tanks te verkopen aan Jordanië terwijl het in dat land onrustiger is dan ooit. Dat is kortzichtig. Demonstraties die oproepen tot politieke en economische hervormingen worden steeds vaker neergeslagen en de vrijheid van meningsuiting is de afgelopen jaren verder ingeperkt.”²¹

Hoewel er in vergelijking met andere landen in de regio geen grootschalig militair vertoon tegen de demonstraties van de afgelopen jaren is vertoond, hoeft er geen twijfel over te bestaan dat het leger een steunpilaar van het regime is.²² Wanneer er grootschaliger verzet opkomt, valt te verwachten dat het leger een openlijkere repressieve rol gaat spelen. Het is een verkeerd signaal zo'n krijgsmacht te gaan versterken door wapens te leveren. Zeker wat betreft de levering van pantservoertuigen zou Nederland wat dat betreft van fouten uit het verleden, zoals de verkopen aan Bahrein, moeten leren.

Een andere schaduwzijde in het geval van Jordanië is dat de verkoop van de F16's een kettingreactie in gang zet, zo blijkt uit een brief van de regering aan de Tweede Kamer: “Jordanië verwerft de Nederlandse F-16 vliegtuigen ter vervanging van eigen, verouderde F-16 toestellen. Jordanië zal naar verwachting deze verouderde toestellen doorverkopen aan een ander land.”²³ In 2010 leverde Jordanië bijvoorbeeld al afgeschreven F5-vliegtuigen aan Kenia.²⁴

CHILI

Chili is, naast Jordanië, de belangrijkste afnemer van afgestoten defensiematerieel. De afgelopen vijf jaar nam het land F16's, voertuigen en onderdelen voor fregatten over. In de jaren daarvoor kocht Chili al

¹⁸ Tweede Kamer, Concept-verslag AO Wapenexportbeleid 5 februari 2014, februari 2014

¹⁹ Amnesty International, Annual Report 2013, 2013; Human Rights Watch, World Report 2014, 2014

²⁰ Dale Gavlak, Jordan's king under pressure as reforms stall, BBC News, 9 May 2012

²¹ GroenLinks, GroenLinks tegen wapendeal met Jordanië, 13 februari 2013

²² Alexander Bligh, The Jordanian army: between domestic and external challenges, Middle East Review of International Affairs, Vol. 5, No. 2, Summer 2001

²³ Tweede Kamer, Wapenexportbeleid – Brief van de minister van Defensie, 22054 – nr. 232, 25 september 2013

²⁴ Pieter D. Wezeman, Siemon T. Wezeman and Lucie Béraud-Sudreau, Arms flows to Sub-Saharan Africa, SIPRI Policy Paper 30, December 2011

fregatten, tanks en F16's voor een totaal bedrag van ongeveer een half miljard euro.²⁵ Chili toonde in 2012 ook interesse in de aankoop van acht Cougar helikopters, maar dit heeft (nog) niet tot een deal geleid.²⁶ Volgens Defensie komen de Cougars pas in 2017 beschikbaar voor verkoop.

Chili blijft intussen onder vuur liggen van mensenrechtenorganisaties, bijvoorbeeld over gewelddadig politieoptreden tegen studentenprotesten en het onder anti-terrorismewetgeving vervolgen van inheemse activisten.

²⁷ Het Chileense National Institute for Human Rights oordeelde dat de ordepolitie excessief geweld gebruikt tegen demonstranten. Deze ordepolitie valt onder de jurisdictie van militaire rechtbanken, die geen enkele garantie bieden op een onafhankelijke en eerlijke procesgang.²⁸

Chili is bovendien verwickeld in een regionale wapenwedloop.²⁹ Buitensporige wapenaankopen, die in schril contrast staan met de nog altijd grote armoede waar een deel van de bevolking onder lijdt, worden gevoed door een wet uit de tijd van het regime-Pinochet, die bepaalt dat 10% van de koperinkomsten van het staatsbedrijf COLDECO rechtstreeks naar de krijgsmacht vloeien voor de aanschaf van materieel. Het lijkt er nu op dat deze wet z'n langste tijd heeft gehad, nadat al sinds 2009 wordt geprobeerd deze af te schaffen.³⁰

Buurland Peru, waar Chili vanwege ondermeer een slepend grensconflict over visrijke zeegebieden een gespannen relatie mee heeft, kocht in 2010 voor ongeveer 25 miljoen euro vier Fokker 60 transport- en patrouillevliegtuigen van de Koninklijke Luchtmacht.³¹

VERKOOP DIRECT VOOR OORLOGVOERING

In 2010 kocht Estland 81 Patria-pantservoertuigen van Defensie. De eerste dertien voertuigen bevonden zich op dat moment in Afghanistan en werden daar voor direct gebruik aan de Estse krijgsmacht overgedragen.³²

Drie jaar daarvoor leverde Nederland al ruim honderd Leopard-tanks aan het Canadese leger, deels ook voor onmiddellijke inzet in Afghanistan. Defensiedeskundigen twijfelden aan het operationele nut van de Leopards in Afghanistan, omdat de Taliban prima in staat zou kunnen zijn de tanks uit te schakelen.³³

²⁵ Mark Akkerman, Wereldwijd leverbaar; Handel in overtollige Nederlandse wapens, Campagne tegen Wapenhandel, november 2007

²⁶ UPI, Chile in talks to buy Dutch Cougar copters, 13 September 2012

²⁷ Amnesty International, Annual Report 2012, 2012; Amnesty International, Annual Report 2013, 2013

²⁸ Human Rights Watch, World Report 2014, 2014

²⁹ Mark Akkerman, Wapenwedloop in Zuid-Amerika, Campagne tegen Wapenhandel, maart 2010

³⁰ UPI, Chilean defense spending at risk from poor copper trade, 22 January 2014

³¹ Eind januari 2014 deed het Internationaal Gerechtshof uitspraak over de loop van de zee-grens tussen Peru en Chili. Geen van beide landen kreeg gelijk, er werd een compromis uitgesproken. Anouk van Kampen, ICJ lost grensgeschil Peru en Chili op met compromis, NRC Handelsblad, 27 januari 2014

³² http://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2010/11/12/46175359/Estland_koopt_Nederlandse_Patria_s

³³ Reformatorisch Dagblad, Twijfel experts over nut van Leopard II in Afghanistan, 14 april 2007

VERKOOP AAN LANDEN MET GROTE SCHULDEN

Ondanks de financiële crisis leverde Nederland wapens aan diverse Zuideuropese landen. Eerdere hoge defensieuitgaven, met instemming van Noordepoepe landen die zowel wapens verkopen als er leningen voor verstrekken, droegen in belangrijke mate bij aan het ontstaan van schulden.³⁴ Griekenland kocht in 2012 voor 14 miljoen euro aan tankmunitie in Nederland, Portugal in 2008 voor 77,5 miljoen euro 37 Leopard 2A6 tanks.

Belangrijkste verkopen afgestoten materieel defensie (2007-2013)			
Bestemming	Jaar ³⁵	Omschrijving	Via
Botswana	2012	Gevechtslaarzen en scherfwerende vesten	
Canada	2007	Leopard 2A4 en 2A6 tanks	
Chili	2007	YPR, M-109 en diverse vrachtwagens	
	2009	F-16 <i>Midlife Update</i> vliegtuigen	
	2011	YPR-765, wielvoertuigen en aanhangwagens	
	2012	Onderdelen voor fregatten	
Estland	2010	Pantserwielvoertuigen Patria	
Finland	2013	Leopard 2A6 tanks	
Griekenland	2012	120mm tankmunitie	
Indonesië	2011	F-16 onderdelen	via B.M. Aviation, American Company Gorman Aviation
Israël	2008	HAWK PIP II onderdelen ³⁶	
Jordanië	2007	F-16 vliegtuigen	
	2010	YPR'n, houwitsers en wielvoertuigen	
	2012	Onderdelen en munitie voor F-16	
	2013	Cheetah pantserrupsvoertuigen	
	2013	F-16 vliegtuigen	
Peru	2010	Fokker 60 vliegtuigen (MPA en Utility)	
Portugal	2008	Leopard 2A6 tanks	
Thailand	2010	Onderdelen Flycatcher	via Thales Nederland
Uruguay	2007	Voertuigen en overige artikelen	
Verenigd Koninkrijk	2009	Stinger trainingssystemen	
VS	2007	TOW2 Ground Systems	via Luxemburg; US Army via NATO Maintenance and Supply Agency (NAMSA)
	2007	48 Traversing Units TOW	
Zuid-Korea	2007	Onderdelen Goalkeeper	via Thales
	2009	Onderdelen Goalkeeper	

Bron: Ministerie van Economische Zaken, Jaarrapportages wapenexportbeleid (2007-2011); Tweede Kamer, lijst van vragen en antwoorden wijziging begrotingsstaten Defensie, 33640X – nr 3, 25 juni 2013

³⁴ Frank Slijper, Guns, debt and corruption – Military spending and the EU crisis, Campagne tegen Wapenhandel/TNI, April 2013

³⁵ Jaar waarin het verkoopcontract is gesloten; daadwerkelijke levering en betaling vinden niet altijd in hetzelfde jaar plaats

³⁶ Zie voor de parlementaire discussie over deze verkoop: Mark Akkerman, Wereldwijd leverbaar; Handel in overtollige Nederlandse wapens, Campagne tegen Wapenhandel, november 2007

AFGEKETSTE DEALS

Een aantal tweedehands verkopen ketste om diverse redenen af. Vooral de voorgenomen verkoop van Leopard tanks aan Indonesië viel op.

Eind 2011 kreeg de Campagne tegen Wapenhandel bericht dat Indonesië Nederland belangstelling toonde voor de ruim honderd te koop staande Leopard-tanks. Een delegatie bezocht het militaire complex in Vriezenveen om de tanks te bekijken.³⁷ De mensenrechtensituatie in Indonesië en de onderdrukking van binnenlandse oppositie (met name in West-Papoea), waarbij de krijgsmacht een belangrijke rol speelt, noopte de Tweede Kamer een motie tegen de voorgenomen verkoop aan te nemen.

De regering was hier bepaald niet gelukkig mee en wilde de verkoop doordrukken, door te proberen de tegenstand vanuit de Kamer op tenenkrommende wijze opzij te schuiven.³⁸

Jasper van Dijk van de SP stelde de bizarre redenering die de regering vervolgens opwierp aan de kaak: “Het kabinet suggereert dat het niet leveren van de tanks de goede relatie met Indonesië zou verstoren en dat je dit soort zaken dan niet meer aan de orde zou kunnen stellen. Dat is wat mij betreft de omgekeerde wereld. Je kunt geen diplomatie bedrijven met wapenleveranties. Het is bizar om eerst wapens te moeten leveren, zodat je vervolgens met een dialoog kunt protesteren tegen de mogelijke inzet van diezelfde wapens.”³⁹

Indonesië zag uiteindelijk van de koop af en nam Leopard tanks van Duitsland over. De regering heeft voorzover bekend niets ondernomen om de Duitse regering over de bezwaren van het parlement te informeren, ook al had dat in het kader van het gezamenlijke Europese wapenexportbeleid voor de hand gelegen. Bovendien had Nederland al toestemming gevraagd aan Duitsland om de van oorsprong Duitse tanks te mogen re-exporteren.⁴⁰ Ook na het afketsen van de verkoop bleef de regering zeggen dat deze best had kunnen doorgaan. Nog in oktober 2013 meende minister Hennis tijdens een bezoek aan Indonesië excuses aan de Indonesische regering aan te moeten bieden.⁴¹

Een andere verkoop die niet doorging was die van F16's aan Roemenië. In juni 2012 bracht het Roemeense persbureau Agerpres naar buiten dat het land 15 vliegtuigen van Nederland zou willen kopen.⁴² Twee maanden later verschenen berichten in de internationale militaire pers dat Roemenië het plan om F16's van Nederland te kopen had geschrapt en zich nu concentreerde op de mogelijke aankoop van afgeschreven F16's van Portugal.⁴³ In oktober 2013 tekenden Roemenië en Portugal inderdaad een contract voor de verkoop van twaalf bommenwerpers.⁴⁴

³⁷ Noël van Bommel, Indonesische koopjesjagers belust op Nederlandse tanks, Volkskrant, 1 februari 2012

³⁸ Ministerie van Defensie, Verkoop van Leopard 2A6 tanks met toebehoren aan Indonesië - Brief aan de Tweede Kamer, BS 2012012493, 8 mei 2012

³⁹ Tweede Kamer, Verslag van een Algemeen Overleg over de verkoop van Leopard 2A6 tanks met toebehoren aan Indonesië, 22054 - nr. 200, 24 juli 2012

⁴⁰ <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/17/140/1714033.pdf>

⁴¹ Melle Garschagen, Hennis zegt 'sorry' tegen Indonesië voor blokkade verkoop Leopards, NRC Handelsblad, 9 oktober 2013

⁴² Algemeen Dagblad, 'Roemenië wil F-16's van Nederland kopen', 21 juni 2012

⁴³ Jaroslaw Adamowski, Romania to buy F-16 fighters from Portugal, Defense News, 29 August 2012

⁴⁴ David Donald, Romania finally settles on Portuguese F-16s, Aviation International News, 18

3. Rol parlement bij verkoop

De discussie over de tankverkoop naar Indonesië werpt vragen op over de precieze rol van het parlement bij de verkoop van afgestoten defensiematerieel.

In december 1996 werd in de Tweede Kamer een motie van Van der Doel (VVD) aangenomen, op grond waarvan de regering “de verkoop van wapensystemen, voor zover dit overtollig defensiematerieel betreft, vooraf aan de Kamer” dient te melden.⁴⁵

Van der Knaap (CDA), toenmalig staatssecretaris van Defensie, schreef naar aanleiding hiervan in oktober 2007 aan de Tweede Kamer: “De regering streeft ernaar de Kamer in overeenstemming met de motie Van den Doel c.s. vooraf te informeren over de verkoop van overtollige wapensystemen van Defensie. Incidenteel komt het echter voor, uit concurrentie-overwegingen of op verzoek van de koper, dat tot contractsluiting wordt overgegaan voordat de Kamer kan worden geïnformeerd. In de verkoopcontracten wordt echter altijd een voorbehoud van instemming van de Kamer opgenomen. Door dit voorbehoud kan de Kamer ook bij informatieverstrekking achteraf haar controlerende taak op de verkoop van overtollige wapensystemen van Defensie onverkort uitvoeren. Hiermee wordt recht gedaan aan de strekking van de motie-Van den Doel c.s.”⁴⁶

In het standaard-verkoopcontract is inderdaad de volgende bepaling opgenomen: “It is understood that the Sale of the Goods requires the consent of the Netherlands Parliament.”⁴⁷. Volgens het PvdA-ministersduo Ploumen (Buitenlandse Handel) en Timmermans (Buitenlandse Zaken) heeft de Kamer echter geenszins een doorslaggevende stem bij de verkoop van afgestoten materieel. In het Algemeen Overleg over het wapenexportbeleid in februari 2013 kwam de mogelijke verkoop van afgestoten pantserrupsvoertuigen en munitie aan Jordanië aan de orde. Zoals bekend is daar ook een exportvergunning voor nodig. In dat kader stelde Ploumen: “Als er een exportvergunning wordt aangevraagd, wordt de Kamer daarover geïnformeerd in het kader van de versnelde procedure die we daarover met haar hebben afgesproken. Timmermans sluit hier op aan: “Vanzelfsprekend kan de Kamer het beleid bijsturen, maar dat geldt niet voor een individueel besluit.”⁴⁸

Nadat SP'er Van Dijk wees op de genoemde bepaling in het standaard-contract beloofde Ploumen een en ander uit te zoeken. Dat resulteerde in een brief aan de Kamer waarin zij stelde dat het vooraf aan de Kamer melden van (voorgenomen) verkoop van afgestoten materieel het doel

October 2013

⁴⁵ Tweede Kamer, Motie van het lid Van den Doel c.s., 22054 - nr. 24, voorgesteld 17 december 1996

⁴⁶ Ministerie van Defensie, Verkoop overtollig defensiematerieel, brief aan de Tweede Kamer, 16 oktober 2007

⁴⁷ Standaard-verkoopcontract tussen het Ministerie van Defensie van het kopende land en het Nederlandse Ministerie van Financiën, openbaar na een WOB-procedure door Campagne tegen Wapenhandel

⁴⁸ Tweede Kamer, Wapenexportbeleid - verslag van een algemeen overleg dd 14 februari 2013, 22054 - nr. 216, vastgesteld 2 april 2013

heeft “[...] de Kamer in de gelegenheid [te stellen] om de regering te controleren. De Kamer heeft echter geen instemmingsrecht op individuele besluiten over de verkoop van overtollig materieel.”⁴⁹

Opmerkelijk is dat Timmermans als Kamerlid een heel ander geluid liet horen over de rol van de Kamer. In het debat over de verkoop van Leopard-tanks aan Indonesië stelde hij dat het kabinet de beslissing tot verkoop niet kon nemen, omdat de Tweede Kamer een standpunt hiertegen had ingenomen.⁵⁰ Die houding staat haaks op de interpretatie van de rol van het parlement die hij en Ploumen nu aan de Kamer presenteren.

⁴⁹ Tweede Kamer, Brief van de regering mbt procedure vergunningverlening bij militaire en dual use uitvoertransacties, 22054 - nr. 217, 27 maart 2013

⁵⁰ Tweede Kamer, Wapenexportbeleid - verslag van een algemeen overleg dd 21 juni 2012, 22054 - nr. 200, vastgesteld 24 juli 2012

4. In de etalage

Defensie heeft inmiddels ook een uitgebreid aanbod in de markt staan (zie tabel), al geldt voor sommige wapens dat ze pas over enkele jaren beschikbaar komen.

Afgestoten materieel in de verkoop ⁵¹	
Augusta Bell reddingshelikopter (3)	Beschikbaar vanaf 1 januari 2015
Bevoorradingsschip Zr. Ms. Amsterdam	Beschikbaar vanaf 2020
Cougar-transporthelikopter (8)	Beschikbaar vanaf 2017
DC 10-vliegtuig	Beschikbaar vanaf 2014
Fokker 50-vliegtuig (2)	
Gulfstream G-IV	Beschikbaar vanaf 2014
Lynx-helikopter (13) – in onderdelen	
Mijnenjager Alkmaarklasse (4)	
Pantserhouwitser 2000 (29)	
Pantserupscommandovoertuig M-577 (32)	Komen beschikbaar tot en met 2015
Pantserupsvoertuig YPR-765/YPR-860 (539)	
Voertuigen 45 Pantserinfanteriebataljon (91)	Komen beschikbaar vanaf 2014

Het is de vraag hoe strikt de overheid wapenexportcriteria zal toepassen wanneer er belangstelling van controversiële staten is. Eerdere ervaringen op dit gebied zijn weinig hoopgevend. In het verleden werd het beleid meerdere malen soepel toegepast in het kader van een verkoop van afgestoten materieel.⁵² Met een groot aanbod op een al overvoerde markt voor tweedehands wapens, waarbij opbrengsten bovendien rechtstreeks beschikbaar komen voor nieuwe investeringen, neemt het risico hierop alleen maar toe.

EXPORT-ADMIRAAL

In februari 2012 stelde Defensie en zogenaamde 'export-admiraal' aan, die de verkoop van overtollig materieel moest gaan bevorderen.⁵³ Daarnaast moest deze persoon “ook ondersteuning bieden bij de export door de Nederlandse defensiegerelateerde industrie.”⁵⁴ Volgens gerucht was deze functie speciaal in het leven geroepen als troostprijs voor plaatsvervangend Commandant der Strijdkrachten Wim Nagtegaal, die gepasseerd werd bij promotie tot Commandant. Begin juni stapte Nagtegaal op, waarna de functie als zodanig weer kwam te vervallen.⁵⁵

UIT DE VERKOOP

Soms gaat materieel in de verkoop door planningsfoutjes van of beleidswijzigingen bij Defensie. Zo werd enige jaren een aantal door

⁵¹ Ministerie van Defensie, Materieelprojectenoverzicht – Prinsjesdag 2013, september 2013

⁵² Mark Akkerman, Wereldwijd leverbaar; Handel in overtollige Nederlandse wapens, Campagne tegen Wapenhandel, november 2007

⁵³ Edme Koorstra, Defensie stelt export-admiraal aan, BNR, 22 februari 2012

⁵⁴ Tweede Kamer, Beantwoording vragen van het lid El Fassed (GroenLinks) aan de minister van Defensie over de aanstelling van een export-admiraal, Aangangsels van de Handelingen, nr. 1979, 27 maart 2012

⁵⁵ Ministerie van Defensie, Beëindiging werkzaamheden vice-admiraal Wim Nagtegaal, 7 juni 2012

Defensie gekochte PzH2000-pantserhouwitsers al voor levering in de verkoop gegooid, omdat er bij vergissing teveel besteld waren. Bijna was dit ook gebeurd met het grootste schip ooit voor de Nederlandse marine gebouwd, het Joint Support Ship (JSS) Karel Doorman.⁵⁶ Bij nader inzien ging de voorgenomen verkoop toch van tafel, onder meer omdat “is gebleken dat er internationaal, en meer dan verwacht, belangstelling bestaat voor medegebruik van het JSS.”⁵⁷

Een ander schip, het bevoorradingsschip Hr. Ms. Zuiderkruis was volgens Defensie onverkoopbaar en werd verschroot.⁵⁸ In 2013 werden ook de uit gebruik genomen Fennek-voertuigen en de helft van de overtollige pantserhouwitsers weer uit de etalage gehaald. Er werd besloten onderdelen te gebruiken als reserve ('kannibaliseren' in defensiejargon) voor de voertuigen en houwitsers die wel operationeel blijven. De Lynx-helikopters werden ook ontmanteld, maar onderdelen bleven wel in de verkoop.⁵⁹

⁵⁶ Cees van der Laan en Han Koch, Defensie verkoopt schip voor het af is, Trouw, 4 september 2013

⁵⁷ Ministerie van Defensie, Aanvulling op de nota 'In het belang van Nederland' - brief aan de Tweede Kamer, BS2013031445, 25 oktober 2013

⁵⁸ Ministerie van Defensie, Materieelprojectenoverzicht - Prinsjesdag 2013, september 2013

⁵⁹ Tweede Kamer, Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie voor het jaar 2013 - Memorie van Toelichting, 33400X - nr. 2, september 2012

5. Opbrengsten voor nieuwe aankopen

De opbrengsten van de verkoop van afgestoten materieel vloeien voor het grootste deel terug naar Defensie zelf. Dat gebruikt ze voor investeringen: “De verkoopopbrengsten voor groot materieel worden op de voor Defensie gebruikelijke behoedzame wijze geraamd en komen altijd ten bate van het beleidsartikel voor investeringen, zodat deze ook meerjarig kunnen worden meegenomen.”⁶⁰

In een aantal gevallen werd de koppeling tussen gewenste wapenaankopen en daarvoor benodigde opbrengsten uit materieelverkoop expliciet gelegd. Zo stelde Defensie ten aanzien van de aanschaf van nieuwe drones (het zogenaamde MALE UAV-project): “Voor deze intensiveringen geldt de grondregel dat ze pas doorgang kunnen vinden als financiële dekking is verzekerd vanuit de verkoopopbrengsten van overtollig materieel die later in deze kabinetsperiode zijn voorzien en als Defensie deze opbrengsten niet nodig heeft om tegenvallers op te vangen.”⁶¹

Deze 'grondregel' lijkt echter verlaten. Ondanks dat er de afgelopen jaren maar zeer matige opbrengsten van verkoop van afgestoten materieel zijn binnengekomen, besloot Defensie in november 2013 tot aanschaf van de MQ-9 Reaper drone.⁶² Dat is mede opmerkelijk omdat de minister van Defensie in juni 2013 in antwoord op Kamervragen nog liet weten dat “[d]e verlagingen in de geraamde ontvangsten voor verkoopopbrengsten [...] in elk van de jaren een-op-een door[werkt] naar een lagere uitgavenruimte in dat jaar. De tegenvaller gaat ten koste van de bestedingsruimte van Defensie.”⁶³

Hoe dan ook, het grote financiële belang dat Defensie heeft bij de daadwerkelijke verkoop van afgestoten materieel, zal niet bevorderlijk zijn voor een terughoudend beleid en een kritische blik naar potentiële afnemers. Toenmalig minister van Defensie Hans Hillen kwam hier ronduit voor uit richting de pers: “Als koopman heb ik geen moraal.”⁶⁴

⁶⁰ Tweede Kamer, Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie voor het jaar 2014 – Memorie van Toelichting, 33750X – nr. 2, september 2013; Ministerie van Defensie, Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld – brief aan de Tweede Kamer, BS2011011591, 8 april 2011

⁶¹ Ministerie van Defensie, Behoeftestelling project MALE UAV – brief aan de Tweede Kamer, BS2011032025, 14 december 2011

⁶² Ministerie van Defensie, Voorstudie Project MALE UAV – brief aan de Tweede Kamer, BS2013031893, 21 november 2013

⁶³ Tweede Kamer, Wijziging van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie voor het jaar 2013 – Lijst van vragen en antwoorden, 33640X – nr. 3, 25 juni 2013

⁶⁴ Theo Koelé, Kabinet wil overtollige tanks toch aan Indonesië verkopen, Volkskrant, 8 mei 2012

6. Rol bedrijven

De Defensie Materieel Organisatie (DMO) is verantwoordelijk voor de verkoop van afgestoten wapens. Bedrijven worden op verschillende manieren bij deze verkoop betrokken. In de Defensie Industrie Strategie 2013 staat hierover: “Als Defensie materieel aan andere landen verkoopt, zijn er kansen voor de Nederlandse DVI [defensie- en veiligheidsgerelateerde industrie, MA] om langlopende opdrachten binnen te halen voor onderhoud, modificaties en andere aanpassingen aan het materieel. Defensie kan, in samenwerking met EZ, bij de verkoop van materieel Nederlandse bedrijven ondersteunen die geïnteresseerd zijn in dergelijke opdrachten. In de praktijk krijgt dit vorm door bij verkoopmissies de planning en strategie in overleg te bepalen. Soms speelt Defensie een rol bij het verkrijgen van licenties voor onderhoud en verbetering van de verkochte systemen bij de originele leveranciers. Ook hier is een vroegtijdige informatieuitwisseling van belang.”⁶⁵

Daedalus uit Tilburg presenteert zich online als bedrijf dat luchtmachten ondersteunt bij de verkoop van overtollig materieel, van het “verzorgen van de liaison taak tussen verkoper en koper” tot het “voorbereiden van vliegtuigen voor overdracht”.⁶⁶ Het bedrijf knapte bijvoorbeeld F16's die naar Jordanië gingen op.⁶⁷

Hoe groot de rol van bedrijven in het verkoop- en leveringproces van afgestoten materieel is, is niet duidelijk. Soms zijn bedrijven een duidelijke schakel tussen Defensie en de koper, bijvoorbeeld omdat materieel nog opgeknapt of gebruiksklaar gemaakt moet worden. Zo verliepen verkopen van radarsystemen (Flycatchers) en nabijheidsverdedigingssystemen (Goalkeepers) aan Thailand en Zuid-Korea via Thales, het bedrijf dat de wapens oorspronkelijk ook had geproduceerd.

Een enkele keer worden afgestoten wapens ook rechtstreeks aan bedrijven verkocht. In april 2010 liet

Defensie weten een afgestoten FH70-houwitser aan Rheinmetall te zullen verkopen, “ten behoeve van beproevingen door het bedrijf [ook de oorspronkelijke producent] zelf.”⁶⁸ En in 2013 verkocht Defensie drie tanks aan Krauss-Maffei Wegmann (KMW) voor beproevingen, tentoonstellingen en demonstraties. Het bedrijf had voor dezelfde doeleinden sinds 2008 al drie tanks in bruikleen gekregen.⁶⁹ KMW gebruikte een van de tanks ondermeer voor proeven in Saoedi-Arabië, in het kader van een mogelijke grote tankverkoop van Duitsland aan dat land.⁷⁰

In het algemeen stelde toenmalig minister Hillen dat “[v]erkoop aan gerenommeerde bedrijven [...] ook mogelijk [is], mits de eindbestemming van het materieel vooraf bekend is.”

Meer indirecte ondersteuning in het verkoopproces blijft meestal verborgen. Het is ook niet duidelijk in welke mate dit aan de orde is.

⁶⁵ Ministerie van Defensie, Defensie Industrie Strategie, 10 december 2013

⁶⁶ <http://www.daedalus.nl/daedalus-dienstverlening/verkoop-ondersteuning/>

⁶⁷ Frank Slijper, More Dutch F-16s for Jordan, Campagne tegen Wapenhandel, 3 October 2013

⁶⁸ Tweede Kamer, Brief van de staatssecretaris van Defensie, 32123X – nr. 121, 19 april 2010

⁶⁹ Tweede Kamer, Wapenexportbeleid – brief van de minister van Defensie, 22054 – nr. 207, 10 januari 2013

⁷⁰ Emilie van Outeren, Nederland helpt Duitsers bij wapendeal met Saoedi's, NRC Handelsblad, 19 juli 2012

Volgens militair deskundige Chris Klep hebben “Buitenlandse Zaken en Defensie afdoende eigen contacten” om afgestoten materieel in de markt te zetten en verkopen rond te krijgen.⁷¹

⁷¹ Krijn Schramade, Hillen ontkent dubieuze defensie-deals, Follow the Money, 25 mei 2012

Recente publicaties van de Campagne tegen Wapenhandel

- **Analyse wapenexport Nederlandse 2012**, februari 2014
- **Wapenproductie als banenmotor? Nederland en het defensie industrie beleid**, december 2013
- **Piraterij, private beveiliging en wapenexport**, juli 2013
- **Guns, Debt and Corruption: Military spending and the EU crisis**, april 2013 (i.s.m. Trans National Institute)
- **Analyse Nederlandse wapenexport 2011**, december 2012
- **Militarisering van security**, november 2012
- **Pensioenfonds in kernwapens**, oktober 2012
- **Duurzame energie voor duurzame vrede**, september 2012 (i.s.m. Projectgroep Energie en Geopolitiek)
- **Nederlandse export van dual-use goederen in kaart gebracht**, juli 2012
- **Naar een restrictiever Europees wapenexportbeleid**, juli 2012
- **Alternatief jaarverslag EADS**, mei 2012
- **Europa en de wapenhandel, van exportcontrole tot industriebeleid**, voorjaar 2012 (i.s.m. Ander Europa)
- **Analyse Nederlandse wapenexport 2010 /Analysis of Dutch arms exports 2010**, december 2011
- **Lessons from MENA - Appraising EU transfer of military and security equipment to the Middle East and North Africa**, november 2011 (i.s.m. Universiteit Gent en Saferworld)
- **Introductie Nederlandse wapenhandel**, oktober 2011, factsheet
- **European technology arming the world - European Aeronautic Defence and Space Company EADS**, mei 2011
- **Vrij verkeer - Nederlandse wapendoorvoer onder de Algemene Douanewet**, januari 2011
- **De opkomst van de nieuwe huurling. Over private diensten in de militaire- en veiligheidssector**, januari 2011

**Zonder donateurs geen Campagne tegen
Wapenhandel**

**Steun ons met een gift op rekening
NL11 TRIO 0390 4073 80
t.n.v. Campagne tegen Wapenhandel, Amsterdam**